

СВІТ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПСИХІЧНОГО РОЗЛАДУ: НАРАТИВИ ПАЦІЄНТОК У ЛІТЕРАТУРНО-МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ ХХ СТОЛІТТЯ

Лисанець Юлія Валеріївна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
з латинською мовою та медичною термінологією
ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»
вул. Шевченка, 23, Полтава, Україна

У статті простежено часову вісь «1946 – 1963 – 1993» літературно-медичного дискурсу прози США з погляду актуалізації наративних інстанцій крізь призму психічного розладу. Досліджено особливості автодієгетичної нарації пацієнток у напівавтобіографічних романах «Зміїна яма» (“The Snake Pit”, 1946) Мері Джейн Уорд, «Під скляним ковпаком» (“The Bell Jar”, 1963) Сильвії Плат та «Перерване життя» (“Girl, Interrupted”, 1993) Сюзанни Кейсен. Проаналізовано рецептивні потенції автодієгетичного наративу у сенсі репрезентації авторської інтенційності і втілення широкої палітри емоційних відтінків у внутрішньому світі пацієнтки психіатричної лікарні. У межах трьох аналізованих творів відзначено спільну тенденцію включення біографічних елементів до наративу: авторки надають фікційну репрезентацію власного досвіду перебування у психіатричній лікарні і подолання психічного розладу, що й стає центром смислотворення художнього тексту. Продуктивний синтез фікційних елементів і біографічних деталей забезпечує ілюзію максимальної присутності автора у наративному «голосі» твору. Для досліджуваних романів характерна автодієгетична оповідь з різними ступенями вираження і приховування авторського «Я», які визначають характер діалогічного контакту читача з текстом: «розчеплення» нарації на поперемінний виклад від третьої і першої особи (дисоціація героїні-нараторки на «вона» і «я» у нерозривній єдності та суцільному потоці свідомості), автодієгетична нарація фікційної героїні, яка максимально репрезентує авторську інтенційність і дає читачеві змогу спостерігати за внутрішньою трансформацією джерела викладу, і зрештою – максимальне зближення фігур автора і наратора (використання справжніх імен, інкорпорування у наратив автентичної клінічної документації). У статті простежено унікальні історії героїнь-нараторок – ситуації, пережиті авторками і художньо переосмислені в автодієгетичній персонажів: наративи про хворобу, збентеження, безпорадність, а згодом – лікування й одужання, поступове відновлення, прояснення світосприйняття і остаточне повернення до нормального життя. Дослідження медичної проблематики художнього тексту ХХ століття крізь призму нараторології і рецептивної естетики дозволяє розкрити авторську інтенційність і виміри читацької рецепції, а також переосмислити соціокультурні феномени хвороби і здоров'я, норми і патології.

Ключові слова: літературно-медичний дискурс, проза США, наратив, автодієгетичний наратор, рецепція, авторська інтенція.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Літературно-медичний дискурс як ціннісно-світоглядний сегмент картини світу автора є особливим способом оприявлення авторської свідомості в художньому тексті. Дослідження медичної проблематики художнього твору крізь призму нараторології і рецептивної естетики дозволяє розкрити авторську інтенційність і виміри читацької рецепції, а також переосмислити фундаментальні модули людського буття (хвороба і здоров'я, норма і патологія тощо), що й зумовлює актуальність наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медична проблематика художньої літератури становить продуктивний і різноплановий дослідницький матеріал для сучасної філології [2; 3; 4; 5;

6; 12]. Теоретико-методологічну базу статті складають наукові розвідки представників нараторологічної концепції (Ж. Женетт, Л. Мацевко-Бекерська, В. Шмід), а також дослідження у царині теорії рецептивної естетики (В. Ізер, Г. Р. Яусс).

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – проаналізувати часову вісь «1946 – 1963 – 1993» літературно-медичного дискурсу прози США з погляду актуалізації наративної інстанції пацієнтки психіатричної лікарні. Для досягнення поставленої мети ми дослідили особливості автодієгетичної нарації пацієнток у напівавтобіографічних романах «Зміїна яма» (“The Snake Pit”, 1946) Мері Джейн Уорд, «Під скляним ковпаком» (“The Bell Jar”, 1963) Сильвії Плат та «Перерване життя» (“Girl, Interrupted”, 1993) Сюзанни Кейсен.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах трьох аналізованих творів слід відзначити спільну тенденцію включення біографіч-

них елементів до нарративу: авторки надають фікційну репрезентацію власного досвіду перебування у психіатричній лікарні і подолання психічного розладу, що й стає центром смислотворення художнього тексту. Для досліджуваних романів характерна автодієгетична оповідь з різними ступенями вираження і приховування авторського «Я», які визначають характер «діалогічного контакту читача з текстом» [10, 37]. У напівавтобіографічному романі "The Snake Pit" Мері Джейн Уорд (1905 – 1981) перед читачем розгортається історія Вірджинії Каннінгем, яка перебуває у психіатричній лікарні після перенесеного нервового зриву. Авторці роману, яка протягом восьми місяців була госпіталізована у державній лікарні Рокланд, вдалося заохотити увагу читачів на недоліках лікувальних практик і адміністративного устрою тогочасних психіатричних лікарень. Саме у цьому полягає символізм назви роману, де лікарня уподібнюється до зміїної ями – методу смертної кари, місця невимовних мук і страждань: "Shock treatment. Why bother with insulin, metrazol or electricity? Long ago they lowered insane persons into snake pits; they thought that an experience that might drive a sane person out of his wits might send an insane person back into sanity. <...> a more modern "they" had given V. Cunningham a far more drastic shock treatment <...> they had thrown her into a snake pit and she had been shocked into knowing that she would get well" (14, 216-217).

На початку роману героїня не в змозі пригадати обставин госпіталізації, чує поліфонію неіснуючих голосів і не впізнає раніше знайомих їй людей. З метою посилення ефекту збентеження і деперсоналізації героїні Мері Джейн Уорд звертається до прийому «розщеплення» нарації на виклад від третьої і першої особи, які поперемінно інкорпоровані в історію: "Who had got into the room? Stealthily she groped for Robert. I must out my hand over his mouth so he won't speak out. But the bed was narrow and she was alone. The room was dark but she saw pale shapes rising up. One of the shapes said her name and then she remembered that she was not at home. February to August" (14, 39). Навіть після одужання, у моменти тривоги перед випискою з лікарні, спостерігаємо дисоціацію героїні на «вона» і «я». Наративні інстанції інкорпоровані у суцільний потік свідомості та перебувають у нерозривній єдності: "Terror of a world no longer familiar shook Virginia and she had to clutch her hands together to keep from snatching the paper from Robert. How can I go outside? I won't know what to say to people or how to look when they are talking. I won't know when to sit down, when to stand up... I've forgotten the simplest of the social amenities..." (14, 275). Поперемінні режими гетеро- і гомодієгетичної нарації ефективно забезпечують як подієвість оповіді, так і роз-

криття внутрішнього світу героїні. «Розщеплення» нарації на виклад від третьої і першої особи символізує дисоціативний розлад ідентичності, гарячковий пошук власного «голосу» у різних оповідних інстанціях. Крім того, наративні флуктуації між «вона» і «я» забезпечує виражений динамізм оповіді, що базується на миттєвих перенесеннях між спогадами про минуле, описом теперішнього, галюцинаціями і маренням пацієнтки. Таким чином, наратив роману не передбачає простого опису подій і натомість залишає для читача простір для роздумів, вимагаючи декодування і заповнення смислових «лакун» тексту [1, 349].

"The Bell Jar" – єдиний роман, написаний американською поетесою Сильвією Плат (1932 – 1963), спершу опублікований під псевдонімом Вікторія Лукас у 1963 році, а надалі – під справжнім ім'ям авторки у 1967 році. Естер Грінвуд – головна героїня роману, яка потрапляє до психіатричної лікарні після спроби самогубства. Естер перебуває у безперевному пошуці власної ідентичності, гостро реагуючи проти суспільних стереотипів щодо ролі жінки середнього класу у ньому: її не влаштовує жоден із передбачуваних сценаріїв життя – материнство чи професія стенографістки. У романі представлено досвід перебування Сильвії Плат у лікарні МакЛін протягом шести місяців у 1953 році. Психічна хвороба у романі Плат метафорично концептуалізована в образі скляного ковпака – вакуумного простору, відмежованого від світу «нормального»: "To the person in the bell jar, blank and stopped as a dead baby, the world itself is the bad dream" [13, 193]; "But I wasn't sure. I wasn't sure at all. How did I know that someday – at college, in Europe, somewhere, anywhere – the bell jar, with its stifling distortions, wouldn't descend again?" (13, 197); "I felt surprisingly at peace. The bell jar hung, suspended, a few feet above my head. I was open to circulating air" (13, 176).

В автодієгетичній нарації Естер Грінвуд яскраво артикулюється голос авторки, її особисті переживання, сподівання і страхи. Як наслідок, ефект присутності автора у наративі запрошує читача до утаємниченого діалогу і посилює комунікативну складову рецепції твору [7, 235]. Такий режим нарації забезпечує яскраво індивідуалізоване втілення емоційних відтінків, цілісно репрезентуючи авторську інтенційність [8, 68]. Продуктивний синтез фікційних елементів і біографічних деталей забезпечує ілюзію максимальної присутності автора у наративному «голосі» твору.

У романі "Girl, interrupted" репрезентовано досвід американської письменниці Сюзанни Кейсен (нар. 1948 р.), яка також перебувала у лікарні МакЛін у 1967–1977 рр. протягом вісімнадцяти місяців після спроби самогубства. Стан авторки було діагностовано як емоційно нестабільний розлад особистості. Нара-

тив роману складається з уривчастих спогадів, вражень і роздумів автобіографічної головної героїні Сюзанни Кейсен. З метою максимального занурення читача в інституційний світ лікарні і посилення переконливості оповіді у наратив інкорпоровано автентичні виписки з історії хвороби Кейсен, кореспонденцію між її лікарями, результати обстежень і лабораторних досліджень тощо.

Божевілья у романі – це паралельний всесвіт, у якому зупиняється час, не діють закони фізики і куди може легко потрапити будь-хто: “...most people pass over incrementally, making a series of perforations in the membrane between here and there until an opening exists” (11, 5). Автодієгетична оповідь Сюзанни розкриває перед читачем авторську концепцію поняття «хвороба», яка має виражену інтермедіальну складову. Так, в основі роману лежить назва картини Яна Вермеера «Перерваний урок музики»: “*Interrupted at her music – as my life had been, interrupted in the music of being seventeen, as her life had been, snatched and fixed on canvas <...> What life can recover from that?*” (11, 167). Як бачимо, для автобіографічної нараторки Сюзанни Кейсен характерна деяка стилізація свого колишнього «я» [9, 94]. Ця тенденція полягає насамперед у достатньо похмурих рефлексіях джерела викладу з огляду на значну часову відстань, що відділяє «я», про яке оповідається, і «я», що оповідає [9, 93].

Прикметно, що в аналізованих романах перехід у «паралельний світ» божевілья незмінно супроводжується мотивом темряви і нав’язливим страхом героїнь втратити зір. Не розуміючи, що вона перебуває у психіатричній лікарні, Вірджинія Каннінгем гарячково шукає свої окуляри серед поліфонії голосів у власній голові: “*She put her hands up to her eyes and her glasses were not there <...> What are you doing going around without your glasses? Trying to be pretty? <...> Where are my glasses?*” (14, 7); “*Take me home, find my glasses <...> It is not seeing that makes me believe I am not thinking.*”

Without my glasses things look so different; hardly look at all” (14, 13). У момент загострення хвороби Естер Грінвуд також впевнена, що втрачає зір: “*I opened my eyes. It was completely dark <...> “I can’t see,” I said <...> “Can you see me?” – “Yes.” – “Can you see anything else?” – Then I remembered. “I can’t see anything.” The gap narrowed and went dark. “I’m blind*” (13, 140). Подібним чином Сюзанна Кейсен оповідає про досвід своєї співмешканки у лікарні: “...a tidal wave of blackness broke over her head” (11, 5). Отже, нездатність пацієнта адекватно сприймати об’єктивну реальність метафорично прирівнюється до фізіологічної втрати зору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, досліджувані твори виявляють різний ступінь вияву авторського «Я» у наративі: «розщеплення» нарації на попереми́нний виклад від третьої і першої особи (дисоціація героїні на «вона» і «я» у суцільному потоці свідомості та нерозривній єдності) у романі “The Snake Pit” (1946) Мері Джейн Уорд; автодієгетична нарація фікційної героїні, яка максимально репрезентує авторську інтенційність і дає читачеві змогу спостерігати за внутрішньою трансформацією джерела викладу в романі “The Bell Jar” (1963) Сільвії Плат; і зрештою – максимальне зближення фігур автора і наратора (використання справжніх імен, інкорпорування у наратив автентичної клінічної документації) у романі “Girl, Interrupted” (1993) Сюзанни Кейсен. У статті проаналізовано унікальні історії героїнь-нараторок – ситуації, пережиті авторками і художньо переосмислені в автодієгезисі персонажів: наративи про хворобу, збентеження, безпорадність, а згодом – лікування й одужання, поступове відновлення, прояснення світосприйняття і остаточне повернення до нормального життя. Перспективи досліджень полягають у подальшому поглибленому вивченні наративних особливостей медичного дискурсу художньої літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 349–367.
2. Лисанець Ю. В. Медичний дискурс художньої прози у колі сучасних літературознавчих досліджень. Актуальні питання розвитку філологічних наук у ХХІ столітті: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 березня 2018 р.). Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2018. С. 26–29.
3. Лисанець Ю. В. Медичний дискурс художньої прози як об’єкт теорії рецептивної естетики. Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11-13 квітня 2018 р.). Київ: КНЛУ, 2018. С. 494–496.
4. Лисанець Ю. В. Експансія позатекстового простору: літературно-медичний дискурс у романі Семюела Шема “The House of God”. Філологія початку ХХІ сторіччя: традиції та новаторство: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15-16 червня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С. 84–87.
5. Лисанець Ю. В. «По той бік стетоскопа»: дихотомія «лікар – пацієнт» та її деконструкція у сучасному літературно-медичному дискурсі. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2018. Т. 29(68). № 1. С. 158–162.

6. Лисанець Ю. В. Фізіологічні аберації в оповіданні Ф.С. Фіцджеральда «Загадкова історія Бенджаміна Баттона». Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Літературознавство. 2018. Вип. 1(87). С. 83–93.

7. Мацевко-Бекерська Л. В. Рецептивний дискурс малої прози: нарративна конфігурація інтермедіальності. Питання літературознавства. 2012. Вип. 85. С. 228–242.

8. Мацевко-Бекерська Л. В. Типологія наратора: комунікативні аспекти художнього дискурсу. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. 2011. Т. 4. Вип. 8. С. 64–70.

9. Шмид В. Нарратология. М.: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.

10. Яусс Г. Р. Рецептивна естетика й літературна комунікація. Слово і час. 2007. № 6. С. 37–46.

11. Kaysen S. *Girl, Interrupted*. New York: Knopf Doubleday Publishing Group, 2013. 192 p.

12. Lysanets Yu. *Doctors' Images in Ray Bradbury's Chrysalis*. Modern Philological Research: A Combination of Innovative and Traditional Approaches: Conference Proceedings, April 27–28, 2018. Tbilisi: Baltija Publishing. P. 7–9.

13. Plath S. *The Bell Jar*. New York: Harper & Row, 1971. 296 p.

14. Ward M. J. *The Snake Pit*. New York: Random House, 1946. 278 p.

REFERENCES

1. Izer, V. (1996) *Protses chytannya: fenomenolohichne nablyzhennya* [The process of reading: phenomenological approximation]. Slovo. Znak. Dyskurs. Lviv: Litopys [in Ukrainian]

2. Lysanets, Yu.V. (2018). *Medychnyy dyskurs khudozhn'oyi prozy u koli suchasnykh literaturoznavchykh doslidzhen'* [Medical discourse of artistic prose in the field of modern literary research]. Aktual'ni pytannya rozvytku filolohichnykh nauk u KHKHI stolitti: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, 26–29 [in Ukrainian]

3. Lysanets, Yu.V. (2018). *Medychnyy dyskurs khudozhn'oyi prozy yak ob'yekt teorii retseptyvnoyi estetyky* [Medical discourse of artistic prose as an object of the theory of receptive aesthetics]. *Ukrayina i svit: dialoh mov ta kul'tur: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*, 494–496 [in Ukrainian]

4. Lysanets, Yu.V. (2018). *Ekspansiya pozatekstovoho prostoru: literaturno-medychnyy dyskurs u romani Semyuela Shema "The House of God"* [Expansion of the non-textual space: literary and medical discourse in the novel "The House of God" by Samuel Shem]. *Filolohiya pochatku XXI storichchya: tradytsiyi ta novatorstvo: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*, 84–87 [in Ukrainian]

5. Lysanets, Yu.V. (2018). *"Po toy bik stetoskopa": dykhotomiya "likar – patsiyent" ta yiyi dekonstruktsiya u suchasnomu literaturno-medychnomu dyskursi* ["At the Opposite End of the Stethoscope": The "Physician – Patient" Dichotomy and its Deconstruction in the Modern Literary and Medical Discourse]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Seriya: Filolohiya. Sotsial'ni komunikatsiyi*, T. 29 (68), № 1, 158–162 [in Ukrainian]

6. Lysanets, Yu.V. (2018). *Fiziolohichni aberatsiyi v opovidanni F. S. Fitsdzheral'da "Zahadkova istoriya Bendzhamina Battona"* [Physiological Aberrations in "The Curious Case of Benjamin Button" by F. S. Fitzgerald]. *Naukovi zapysky Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Literaturoznavstvo*, Vyp. 1 (87), 83–93 [in Ukrainian]

7. Matsevko-Bekerska, L.V. (2008). *Retseptyvnyy dyskurs maloyi prozy: naratyvna konfihuratsiya intermedial'nosti* [Receptive Discourse of Short Fiction: Narrative Configuration of Intermedialism]. *Pytannya literaturoznavstva*, 85, 228–242 [in Ukrainian]

8. Matsevko-Bekerska, L.V. (2011). *Typolohiya naratora: komunikatyvni aspekty khudozhn'oho dyskursu* [Typology of the narrator: the communicative aspects of artistic discourse.]. *Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho: zbirnyk naukovykh prats*, T. 4, Vyp. 8. Mykolayiv: MNU im. V. O. Sukhomlyns'koho, 64–70 [in Ukrainian]

9. Shmid, W. (2003). *Narratologiya* [Narratology]. М.: Языки славянской культуры [in Russian]

10. Jauss, H.R. (2007). *Retseptyvna estetyka y literaturna komunikatsiya* [Receptive aesthetics and literary communication]. *Slovo i chas*, № 6, 37–46 [in Ukrainian]

11. Kaysen, S. (2013). *Girl, Interrupted*. New York: Knopf Doubleday Publishing Group [in English]

12. Lysanets, Yu. (2018). *Doctors' Images in Ray Bradbury's Chrysalis*. Modern Philological Research: A Combination of Innovative and Traditional Approaches: Conference Proceedings, 7–9 [in English]

13. Plath, S. (1971). *The Bell Jar*. New York: Harper & Row [in English]

14. Ward, M.J. (1946). *The Snake Pit*. New York: Random House [in English]

THE WORLD THROUGH THE PRISM OF MENTAL DISORDER: FEMALE PATIENTS' NARRATIVES IN THE LITERARY AND MEDICAL DISCOURSE OF THE 20TH CENTURY

Yuliia Lysanets

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of
Foreign Languages with Latin and Medical Terminology,
Ukrainian Medical Stomatological Academy
23 Shevchenko Str., Poltava, Ukraine*

The present article traces the temporal axis "1946 – 1963 – 1993" in the literary and medical discourse of the U.S. prose in terms of actualization of the a mentally ill patient narrative figure. The research focuses on the autodiegetic narration of patients in the semi-autobiographical novels "The Snake Pit" (1946) by Mary Jane Ward, "The Bell Jar" (1963) by Sylvia Plath and "Girl, Interrupted" (1993) by Susanna Kaysen. Within the three analyzed literary works, a common tendency consists in the inclusion of biographical elements into the narrative: the authors provide a fictitious representation of their own in-patient experience at a psychiatric hospital and overcoming mental illness, which becomes the center of sense formation in the artistic text. The present novels are characterized by the autodiegetic mode of narration with various degrees of manifestation and concealment of the author's "I" which determine the nature of the reader's dialogic contact with the text: the "splitting" of the narrative into the alternate third and first person statement (dissociation of the heroine into "she" and "I" in a continuous stream of consciousness and inseparable unity), the autodiegetic narrative of the fictitious heroine which maximally represents the author's intentionality and gives the reader the opportunity to observe the internal transformation of the source of presentation, and ultimately – the maximum convergence of the figures of the author and narrator (the use of real names and authentic clinical documentation). The productive synthesis of fictional elements and biographical details provides an illusion of the author's maximum presence in the narrative "voice" of the novel. The receptive potential of the autodiegetic narrative in the sense of representing the author's intentionality and embodiment of a wide palette of emotional shades in the inner world of a mentally ill patient has been analyzed. The unique stories of three heroines has been described here – the situations, experienced by the authors and artistically reconsidered in the autodiegesis of characters: narratives of illness, embarrassment, helplessness, and subsequently – of treatment and convalescence, gradual recovery, clarified worldview and final return to normal life. The study of medical problems in a literary text of the XX century through the prism of narratology and receptive aesthetics can reveal the author's intentionality and dimensions of the reader's reception, as well as re-consider the socio-cultural phenomena, such as illness and health, norm and pathology.

Key words: *literary and medical discourse, U.S. prose, narrative, autodiegetic narrator, reception, author's intention.*